

فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک

سال هفدهم، شماره ۷۷ پاییز ۱۳۹۸

مقاله هفتم، از صفحه ۱۵۶-۱۳۳

مقاله پژوهشی: تحلیل گفتمان ولایت فقیه در اداره امور فناوری اطلاعات و ارتباطات نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران با رویکرد کمی و کیفی

رضا تقی پور^۱، نادر رشوند^۲

دریافت مقاله: ۹۷/۱۲/۱۸

پذیرش مقاله: ۹۸/۰۲/۱۸

چکیده

به کارگیری ظرفیت فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان بستری مناسب برای تمامی فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی کشور، یکی از مهم‌ترین روش‌هایی است که توانسته است در کلیه حوزه‌های مربوط به ارتقاء امور حاکمیتی و کارآمدی دولت، نقش مؤثری ایفاء نماید اما با چالش‌هایی از جمله عدم تطبیق معیارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات با ارکان جهت‌ساز نظام برگرفته از بیانات ولایت فقیه نیز مواجه بوده است. بنابراین هدف اصلی تحقیق تبیین ارکان جهت‌ساز شامل اصول، اهداف و سیاست‌های این حوزه بر اساس گفتمان حضرت امام (رحمه‌الله‌علیه) و مقام معظم رهبری در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌باشد. در این تحقیق که از نوع کاربردی و توسعه‌ای است از روش تحقیق آمیخته، تکنیک تحلیل محتوای کمی و کیفی در تحلیل آراء و اندیشه‌های بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران و رهبر معظم انقلاب اسلامی بهره گرفته شده است. از جمله یافته‌های تحقیق احصا ۱۳ اصل، ۲۴ هدف و ۵۱ سیاست است. همچنین اصول راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات نیازمند هماهنگی، مدیریت کلان و تنظیم برنامه‌های هدفمند این حوزه بر اساس ارکان جهت‌ساز برگرفته از گفتمان امام (رحمه‌الله‌علیه) و رهبری می‌باشد و دو محور اساسی شکل‌دهنده گفتمان امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه فاوا (قابلیت محوری و اقتدار نظام جمهوری اسلامی ایران) بر لزوم بازگشت به توانمندی‌های درونی و استفاده از ظرفیت‌های داخلی تأکید دارد.

واژگان کلیدی: تحلیل گفتمان، اداره امور فناوری اطلاعات و ارتباطات، هدف، اصل، سیاست

^۱ دکترای علوم پیشرفته مدیریت، دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دانش‌آموخته دکترای علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Rashvandn@yahoo.com

مقدمه

درگذر زمان، با افزایش شناخت و آگاهی انسان در خصوص پدیده‌ها و شیوه‌ی پاسخگویی به آن‌ها، رفته‌رفته علم و فناوری به وجود آمد و مدام در حلقه‌ی پیشرفت قرار گرفت تا جایی که پس از تجاری‌سازی فناوری اطلاعات و ارتباطات، و به‌تبع آن کاهش هزینه‌های رایج، امروزه این فناوری عظیم با میلیاردها رایانه، میلیون‌ها خدمات‌دهنده و صدها هزار شاهراه ارتباطی اصلی در برابر بشر قرار دارد تا از مواهب و مزایای بی‌بدیل آن استفاده کند و یا خود را با پلیدی‌ها و آسیب‌های آن به نابودی کشد.

به‌طور یقین امروزه حکومت‌ها و دولت‌ها به دنبال شیوه‌ها و روش‌هایی هستند که بر اساس آنها بتوانند در حوزه‌های مختلف مربوط به ارتقاء امور دولتی خود، مانند بهینه‌سازی فرایندها، کاهش هزینه‌ها، تمرکززدایی، مدیریت اثربخش‌تر، افزایش سلامت اداری و پاسخگویی و قانون‌گرایی، افزایش بهره‌وری کارکنان دولت، اعمال نظارت بهتر، ارزیابی و مدیریت عملکرد، تکریم مردم، خدمت‌رسانی بهتر به مردم و افزایش سطح رضایت مردم و دستیابی به "دولت کارآمد" گام بردارند و از طرف دیگر در نظام اسلامی، خدمت‌رسانی به مردم از جایگاه و اجر معنوی ویژه‌ای برخوردار است (معاونت توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور، ۱۳۹۰: ۵)

حضرت امام خامنه‌ای ^(مدظله‌العالی) در دیدار با روحانیون و علماء کرمان ۸۴/۲/۱۱ فرمودند: "امروز اینترنت و ماهواره و وسایل ارتباطی بسیار متنوع وجود دارد و حرف آسان به همه جای دنیا می‌رسد. میدان افکار مردم و مؤمنین، عرصه کارزار تفکرات گوناگون است. امروز ما در یک میدان جنگ و کارزار حقیقی فکری قرار داریم. این کارزار فکری به‌هیچ‌وجه به زیان ما نیست، به سود ماست. اگر وارد این میدان بشویم و آنچه را که نیاز ماست از مهمات تفکر اسلامی و انبادهای معارف الهی و اسلامی بیرون بکشیم و صرف کنیم قطعاً برد با ماست لکن مسئله این است که ما باید این کار را بکنیم" اما بعد از گذشت چهل سال از انقلاب به نظر می‌آید که نیاز به مستندسازی تجربیات انقلاب و تجزیه و تحلیل آن در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات در قالب محورهای دکتربین، هدف‌گذاری، سیاست‌گذاری، به روش علمی وجود دارد همان‌گونه که

رهبری معظم انقلاب فرمودند: "بازخوانی دائمی، از اصول انقلاب است و شعارها و اصول باید تفسیح و با مبانی و محکومات اسلام تطبیق داده شود" (دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۹۰: ۳).

به کارگیری ظرفیت فناوری اطلاعات و ارتباطات در نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان بستری مناسب برای تمامی فعالیت های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی کشور، یکی از مهم ترین ابزار است که توانسته است در کارآمدی دولت، نقش مؤثری ایفاء نماید اما چالش های متعددی از جمله عدم ثبت منظم تجربیات موفق و ناموفق فاوا و تحلیل آنها در قالب یک الگوی کارآمد و عدم تطبیق معیارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات با ارکان جهت ساز نظام وجود دارد. از این رو مسئله تحقیق فقدان مؤلفه های راهبردی و مدون بر اساس ارکان جهت ساز، برگرفته از گفتمان ولایت فقیه، در اداره امور فناوری اطلاعات و ارتباطات نظام جمهوری اسلامی ایران می باشد. اصول، عناصر و مبانی نظری حاصل از نتایج مطالعات اکتشافی این تحقیق می تواند بر غنای علمی سایر پژوهش ها بیافزاید و ضمن توسعه دانش در اداره امور فناوری های اطلاعات و ارتباطات به عنوان یک مرجع قابل اتکا و سودمند در ادبیات علمی این حوزه محسوب گردد. همچنین محورهای اساسی اندیشه های حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) و حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی) به عنوان معماران انقلاب، برای جویندگان راه ولایت در زمینه امور فناوری های اطلاعات و ارتباطات روشن و آشکار می گردد. از طرفی فقدان شاخص های مرجع راهبردی در اداره امور فناوری های اطلاعات و ارتباطات می تواند به تصمیم گیری های نادرست و تکرار اشتباهات گذشته منجر شود.

هدف اصلی تحقیق تبیین مؤلفه های ارکان جهت ساز نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران شامل اصول، اهداف و سیاست ها بر اساس تحلیل بیانات حضرت امام و مقام معظم رهبری در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات می باشد. سؤال اصلی پژوهش عبارت است از "اصول و مبانی گفتمان ولایت فقیه (حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) و حضرت امام خامنه ای (مدظله العالی)) در اداره امور فناوری اطلاعات و ارتباطات نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران کدام است؟"

مبانی نظری

- پیشینه شناسی

با بررسی سایت‌های معتبر، کتابخانه‌ها و اسناد موجود در مراکز علمی، آموزشی و پژوهشی چندین مقاله علمی، پژوهشی که مرتبط با عنوان می‌باشد یافت گردیده و می‌تواند در غنا بخشی به ادبیات تحقیق مؤثر واقع گردد که به شرح ذیل ارائه می‌گردد.

۱- مقاله با عنوان «تأثیر فرهنگ‌سازمانی ناشی از همکاری شبکه‌ها بر کارایی حاکمیت فناوری اطلاعات در سازمان‌های بزرگ» مجموعه مقالات پنجاه و یکمین کنفرانس بین‌المللی هاوایی مرتبط با سامانه علوم، ژوئن ۲۰۱۸، تألیف پریسا آسی^۱ و لازار راسو^۲، و نتیجه پژوهش حاکی از آن است که مدیران وقتی از پروژه‌های مدیریت فناوری اطلاعات ناکام می‌شوند، اغلب از فرهنگ‌سازمانی سرزنش می‌شوند؛ با این حال این موضوع بین‌رشته‌ای در پژوهش‌های آکادمیک قبلی کم‌توجه شده است.

۲- مقاله با عنوان «تأثیر مدیریت فناوری اطلاعات، شایستگی فناوری اطلاعات و تنظیم تجاری فناوری اطلاعات بر نوآوری، دانشگاه مونترال، کبک^۳، کانادا H3C 3P8، ۲۰۱۶، تألیف سیلوی هروکس^۴ و آنه فرتین^۵ استاد بخش حسابداری و نتیجه پژوهش حاکی از آن است که نوآوری برای عملکرد سازمانی بسیار مهم است، فناوری اطلاعات (IT) توانایی تشخیص فرصت‌های نوآوری را افزایش می‌دهد و همچنین مدیریت فناوری اطلاعات بر نوآوری تأثیر می‌گذارد.

۳- مقاله با عنوان «تأثیر فاوا بر مدیریت تغییر» منتشرشده در تهران، فصل‌نامه علمی پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، شماره ۵، (۱۳۸۹) تألیف دکتر محمد صالحی استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مدیران کلید اصلی تغییر و مدیریت آن هستند و همچنین کاربرد فاوا در سازمان تأمین اجتماعی موجب افزایش مسئولیت و خودکنترلی از روی کارکنان در نتیجه تغییر ساختار شد و آزادی عمل کارکنان را افزایش داد.

1- Parisa Aasi

2- Lazar Rusu

3 Université du Québec à Montréal

4 heroux.sylvie@uqam.ca

5 fortin.anne@uqam.ca

۴- مقاله با عنوان «برنامه‌ریزی راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات استان مازندران»، منتشر شده در تهران، فصل‌نامه علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، (۱۳۸۹) تألیف دکتر محمدرضا شجاعی عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی و زهرا پاشایی سور کالی دانشجو کارشناسی ارشد مدیریت صنعتی و نتیجه نشان می‌دهد با توجه به تدوین راهبردهای مناسب اولویت‌دار استان می‌توان گفت که بهتر است مسئولین محترم توجه به سرمایه‌گذاری مناسب بر روی توسعه زیرساخت‌های فاوا و آموزش و فرهنگ‌سازی این مفهوم را در میان مدیران سازمان‌ها و شهروندان در مرکز توجه قرار دهند تا بدین ترتیب مزیت بیشتری را در بهره‌برداری از این ابزار توانمندساز کسب نمایند.

– مفهوم شناسی

فناوری: فناوری (تکنولوژی)، تمامی دانش‌ها، محصولات، ابزار، روش‌ها و سیستم‌هایی است که به خدمت گرفته می‌شود تا محصول یا خدمتی ارائه شود. به عبارت دیگر فناوری، فرآیند انتقال و تبدیل منابع به محصول از طریق دانش، اطلاعات و ابزار است. فناوری ترکیبی از مهارت‌ها، دانش‌ها؛ توانایی‌ها، مواد، ماشین‌ها و ابزارها است که انسان از آن برای تبدیل و یا تغییر مواد خام به اجناس ارزشمند یا خدمات استفاده می‌کند. فناوری را می‌توان کلیه دانش‌ها، فرآیندها، ابزارها، روش‌ها و سیستم‌های به‌کاررفته در ساخت محصولات و ارائه خدمات تعریف کرد. فناوری کاربرد عملی دانش و ابزاری برای کمک به تلاش انسان است. یونیدو^۱ فناوری را کاربرد علوم در صنایع با استفاده از رویه‌ها و مطالعات منظم می‌داند (فتحیان، ۱۳۸۷: ۲۳)

اطلاعات: در فرهنگ انفورماتیک اطلاعات عبارت است از هر مجموعه‌ای از عناصر دیجیتال حروفی یا نمادی که دارای مفهوم آشکار و مشخص بوده و می‌تواند در معرض پردازش اتوماتیک قرار گیرد (فتحیان، ۱۳۸۷: ۲۳)

ارتباطات: فرآیندی است که ترکیب موجود زنده را به یکدیگر پیوند می‌دهد. ارگانسیم ممکن است به دو دوست که باهم صحبت می‌کنند، روزنامه و خواننده آن، کشور و خدمات پستی و سیستم تلفن آن اشاره داشته باشد. (همان: ۲۴)

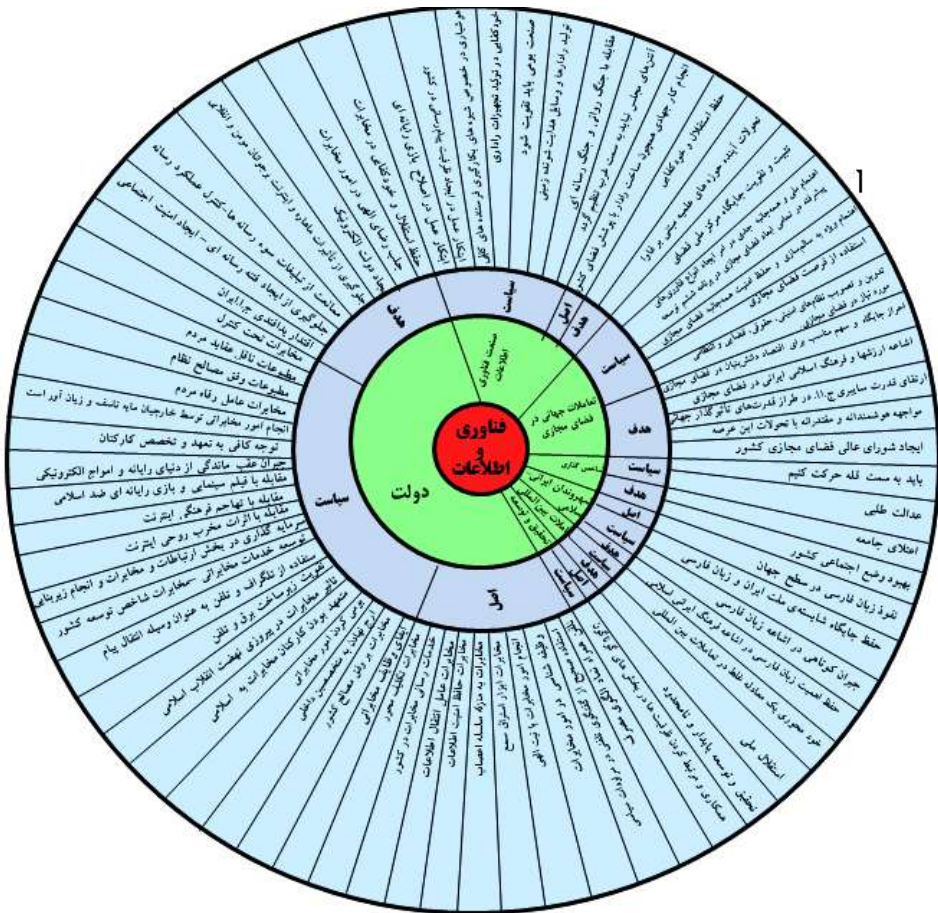
فناوری اطلاعات و ارتباطات: «مجموعه‌ای از سخت‌افزارها و نرم‌افزارها که بر اساس یک استراتژی و بر مبنای تفکر توأم با نوآوری انسان‌ها به‌عنوان ابزاری در حوزه موردنظر، داده مشخصی را تولید نموده و توانائی انتقال، مبادله و جابجایی داده‌های مختلف را حداقل بین دونقطه بدون در نظر گرفتن محل و مسافت امکان‌پذیر می‌سازد. ضمن آن‌که عواملی مانند آموزش، نگهداری، مهارت فنی، مهارت انسانی و مهارت ادراکی در به‌کارگیری بهینه از این صنعت به‌صورت گسترده و جهانی نقش بسزایی را خواهد داشت» (همان: ۸۹)

جایگاه فناوری اطلاعات در تحولات جهانی: آنچه اهمیت کاربرد فناوری اطلاعات را صدچندان نموده، جهانی‌شدن اقتصاد و اقتصاد بر پایه اطلاعات و دانش‌بنیان است. در آینده نه‌چندان دور انقلاب جهانی فناوری به وجود خواهد آمد و کشورهای مختلف درصدد هستند تا با سازوکارهای متفاوت و متناسب از وضعیتی که به وجود خواهد آمد بهره‌برداری بهینه نمایند (کمیسون تدوین استراتژی امنیت ملی آمریکا، استراتژی امنیت ملی آمریکا در قرن ۲۱)

مفاهیم اساسی فاوا: بر اساس سند راهبردی نظام جامع فناوری اطلاعات جمهوری اسلامی ایران مصوب هیئت‌وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۷/۲/۸ و تأیید صاحب‌نظران این حوزه، هفت موضوع راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات در قالب هفت مفهوم اساسی تعیین و از دیدگاه حضرت امام و رهبری موردبررسی و تحلیل قرار گرفته است که این مفاهیم عبارتند از: «جامعه و شهروندان»، «توسعه منابع انسانی»، «دولت و حاکمیت فناوری اطلاعات»، «تحقیق و پژوهش فناوری»، «توسعه صنعت فناوری اطلاعات»، «کسب‌وکارهای مبتنی بر فناوری اطلاعات»، «چگونگی تعامل محیط ملی و فراملی با شبکه‌های جهانی اینترنت» (ریاضی، ۱۳۸۶: ۹)

- چارچوب مفهومی:

با استفاده از نرم‌افزار MAXQAD مجموعه بیانات امام و رهبری بر اساس مفاهیم اشاره‌شده در بالا موردبررسی قرار گرفته، گزاره‌ها و مفاهیم موردنظر استخراج و کدبندی گردید. پس از تحلیل محتوا و گفتمان ولایت‌فقیه، مقوله‌های احصاء شده در قالب اصول، اهداف و سیاست دسته‌بندی گردید که در شکل زیر ارائه شده است.

شکل ۱: چارچوب مفهومی گفتمان امام و رهبری

روش‌شناسی

با توجه به این‌که این تحقیق درصدد ارائه الگوی راهبردی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد و موجب بسط مفاهیم و افزایش دانش موجود نسبت به موضوع تحقیق می‌گردد توسعه‌ای بوده و از آن جهت که نتایج تحقیق به‌عنوان راهنمای عمل جهت مدیریت راهبردی حوزه فناوری اطلاعات بکار می‌رود از نوع کاربردی می‌باشد. منظور از روش تحقیق عبارت از به‌کارگیری راه و روش

خاصی است که اطلاعات مناسب‌تر و بیشتر را درباره موضوع مورد مطالعه فراهم نموده و عوامل و علل مرتبط بدان را مشخص نماید (خلیلی شورینی، ۱۳۸۶: ۷۶). برای این موضوع از بین روش‌های متداول و مرسوم به دلیل انطباق ماهیت موضوع با روش تحقیق آمیخته با رویکرد کمی و کیفی، از این روش استفاده شده است.

این تحقیق دارای دو جامعه آماری اسنادی و خبرگی است. در حوزه ادبیات پژوهش، کلیه بیانات و مکتوبات حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات که بیانگر اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر امام و رهبری است و سایر اسناد بالادستی جزء جامعه آماری اسنادی پژوهش می‌باشد و همچنین در حوزه راهبردی کلیه مدیران و خبرگان مرتبط که ویژگی‌های مشترک آنان داشتن تجربه کافی، سابقه خدمتی بالای ۲۰ سال، مسؤولیت در سطوح عالی مدیریتی فناوری اطلاعات و ارتباطات است جامعه آماری خبرگی را تشکیل می‌دهند. توضیح اینکه جامعه آماری با رویکرد کمی تعداد ۳۰ نفر (جهت پاسخگویی به پرسشنامه) و با رویکرد کیفی ده نفر (جهت مصاحبه عمیق با خبرگان) در نظر گرفته شده است. روش نمونه‌گیری و حجم آن در خصوص جامعه اسنادی شامل کلیه اسناد، مکتوبات و بیانات مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات که بیانگر اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) باشد و در خصوص جامعه آماری با رویکرد کمی به صورت تمام شمار و در مورد مدیران راهبردی و خبرگان از روش اشیاع نظری استفاده گردیده است. همچنین در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای و روش میدانی نسبت به گردآوری اطلاعات، تدوین ادبیات تحقیق و برای جمع‌آوری داده‌های کیفی استفاده شده است. در خصوص روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات در این تحقیق به منظور استخراج ابعاد گفتمان امام و رهبری در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات از تحلیل محتوای و تحلیل گفتمان استفاده شده است. بدیهی است که در هر کدام از روش‌ها بنا به ضرورت از تکنیک‌ها و ابزارهای متناسب استفاده شده است. در تحلیل محتوای کمی، کلمات کلیدی مرتبط باهدف مطالعه طوری انتخاب شده‌اند که کلیه مفاهیم مطرح شده را پوشش دهند و امکان تحلیل نهایی متن و داده‌ها حسب چارچوب مفهومی فراهم باشد. برای یافتن کلمات کلیدی ابتدا مفاهیم کلی و

انتزاعی حسب چارچوب مفهومی مشخص و سپس کلمات متناظر هر مفهوم کلی استخراج شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

تعداد هفت مفهوم اساسی از بین ده مفهوم تعیین و به تأیید خبرگان رسید که در جدول ذیل ارائه شده است. توضیح اینکه از بین سه مفهوم در نظر گرفته شده (ایترنت، سایبر و حکمروایی فاوا) دو مفهوم اینترنت و سایبر حذف گردید و مفهوم حکمروایی فاوا بر اساس تأکید استاد راهنما در قالب مفهوم دولت مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۱: تحلیل مفاهیم اساسی فاوا

ردیف	مفاهیم اساسی	فراوانی نسبی موافق	فراوانی نسبی مخالف	درصد فراوانی نسبی موافق	درصد فراوانی نسبی مخالف
۱	شهروندان ایرانی اسلامی	۲۷	۳	۹۰٪	۱۰٪
۲	منابع انسانی فناوری اطلاعات	۲۸	۲	۹۳٫۳۰٪	۶٫۷۰٪
۳	تحقیق و توسعه فناوری اطلاعات	۲۸	۲	۹۳٫۳۰٪	۶٫۷۰٪
۴	کسب و کار الکترونیکی	۲۹	۱	۹۶٫۷۰٪	۳٫۳۰٪
۵	دولت (حکمروایی فاوا)	۲۹	۱	۹۶٫۷۰٪	۳٫۳۰٪
۶	صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات	۲۸	۲	۹۳٫۳۰٪	۶٫۷۰٪
۷	تعاملات بین‌المللی حوزه فناوری اطلاعات	۲۵	۵	۸۳٫۳۰٪	۱۶٫۷۰٪

تحلیل محتوای بیانات و مکتوبات حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) بروش کمی و کیفی:

جدول ۲: تحلیل کمی واژه‌ها

ردیف	واژه	تعداد	فراوانی	ردیف	واژه	تعداد	فراوانی	
۱	پست و تلگراف	۱۴	۰,۰۹۰	۱۳	پیروزی نهضت	۳	۰,۰۱۹	
۲	تلفن	۱۶	۰,۱۰۳	۱۴	خدمت‌رسانی	۶	۰,۰۳۸	
۳	مخابرات	۶۲	۰,۴	۱۵	انتقال اطلاعات	۴	۰,۰۲۵	
۴	وزیر پست و تلگراف	۱	۰,۰۰۶	۱۶	حامل پیام	۵	۰,۰۳۲	
۵	گروه مخابرات	۴	۰,۰۲۵	۱۷	مقصد الهی	۱	۰,۰۰۶	
۶	اطلاعات	۱	۰,۰۰۶	۱۸	مصالح نظام	۲	۰,۰۱۳	
۷	خودکفایی	۹	۰,۰۵۸	۱۹	تعهد	۳	۰,۰۱۹	
۸	مطبوعات	۱۰	۰,۰۶۴	۲۰	تخصص	۲	۰,۰۱۳	
۹	سلسله اعصاب	۱	۰,۰۰۶	۲۱	ارتباطات	۱	۰,۰۰۶	
۱۰	ایفای وظایف	۲	۰,۰۱۳	۲۲	متکفل مخابرات	۱	۰,۰۰۶	
۱۱	مخابرات تحت کنترل	۱	۰,۰۰۶	۲۳	مخابرات عامل رفاه مردم	۲	۰,۰۱۳	
۱۲	مخابرات حافظ امنیت اطلاعات	۲	۰,۰۱۳	۲۴	مطبوعات ناقل عقاید مردم	۱	۰,۰۰۶	
جمع کل							۱۵۵	۱,۰۰۰

جدول ۳: نمونه تحلیل کیفی بیانات حضرت امام (رحمه الله علیه)

ردیف	گزاره	زیرمؤلفه (شاخص)	مؤلفه	مقوله	بعد
۱	ما در پاریس که بودیم و در شدت مبارزه بین مسلمان‌ها و طاغوت، قشرهای مختلف هرکدام خدمت‌هایی کردند، از آن جمله گروه مخابرات خدمت بزرگی کردند. اگر این‌ها نبودند، مطالب ما به ایران نمی‌رسید. این‌ها مطالب ما را با کمال اخلاص به ایران رساندند؛ و در نهضت، و پیروزی نهضت سهم بسزایی داشتند.	گروه مخابرات عامل خدمت‌رسانی - گروه مخابرات کمک‌کننده به پیروزی نهضت انقلاب اسلامی - گروه مخابرات عامل انتقال اطلاعات - گروه مخابرات حافظ امنیت اطلاعات	تأثیر مخابرات در نهضت انقلاب	خدمات رسانی مخابرات در کشور	اصل

بیانات و مکتوبات حضرت امام خمینی									
گزاره	تعداد مقوله	موافق	مخالف	اصل	هدف	سیاست	فراوانی نسبی		
۲۲	۲۲	۲۷	۳	۸	۲	۱۲	٪۳۶	٪۹	٪۵۵

تحلیل واژه‌های پرکاربرد در بیانات حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در حوزه فاوا

حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) با استفاده از واژه "خدمت‌رسانی" در بیانات خود به نقش ارزنده گروه مخابرات در پیروزی انقلاب اسلامی تأکید داشته و بیان فرمودند که "گروه مخابرات عامل خدمت‌رسانی، کمک‌کننده به پیروزی نهضت انقلاب اسلامی، عامل انتقال پیام و اطلاعات و حافظ امنیت اطلاعات" می‌باشد.

حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) با استفاده از واژه "امنیت مخابرات" اشاره داشتند که شما باید کسانی را که برای کارها، خصوصاً برای مخابرات، انتخاب می‌کنید شناسایی کنید تا اینکه متعهد به اسلام باشند، نه با ادعا؛ و در این خصوص بر دو موضوع "تشویق متخصصین داخلی مخابرات" و "متعهد بودن کارکنان مخابرات به اسلام" تأکید داشتند.

حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) با استفاده از واژه "مخابرات وفق منافع نظام و کشور" بیان نمودند که شماها که در مخابرات هستید و به منزله اعصاب یک ارتش هستید، خودتان باید بفهمید در یک همچو کار مهمی که وارد هستید، آیا مقصد، خدای نخواستہ طاغوتی است؛ یا مقصد، مقصد الهی است. و در این خصوص بر دو موضوع "مخابرات اعصاب یک ارتش" و "مخابرات وفق مصالح کشور و اسلام" تأکید داشتند.

حضرت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) با استفاده از واژه "وظیفه‌شناسی در امور مخابرات" به آقای دکتر قندی خطاب کردند که جنابعالی به سمت وزیر پست و تلگراف و تلفن منصوب می‌شوید و بنده از خداوند متعال، توفیق جنابعالی را در ایفای وظایفی که عهده‌دار شده‌اید و جلب رضای مقدس را خواهانم. و در این خصوص به دو موضوع "جلب رضای مقدس الهی در امر مخابرات" و "ایفای وظایف مخابراتی" تأکید داشتند.

در اینجا کلیه بیانات مقام معظم رهبری در خصوص مفاهیم فناوری اطلاعات و ارتباطات از جمله دولت الکترونیک، تحقیق و توسعه، فضای مجازی، تعاملات بین‌المللی، منابع انسانی، صنعت فناوری اطلاعات و بومی‌سازی تجهیزات مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و شاخص‌ها و مؤلفه‌ها و مقوله‌های مرتبط با هر مفهوم تولید شده است که در جدول زیر به یک نمونه از آن اشاره شده است.

جدول ۶: نمونه تحلیل کیفی

دولت الکترونیک					
ردیف	گزاره	زیرمؤلفه (شاخص)	مؤلفه	مقوله	بعد
۱	یکی از چیزهایی که در جهت‌گیری‌های کلی دولت باید موردنظر باشد، تسهیل زندگی برای مردم است. زندگی کردن را برای مردم باید آسان کرد. این یک سرفصل مهم است که اگر چنانچه انسان این را باز کند، خواهیم دید که بسیاری از خواسته‌های اقتصادی، بسیاری از کارکردهای مربوط به دولت، همین دولت الکترونیک، تا برسیم به مسئله‌ی فعال کردن روستاها، جلوگیری از مهاجرت، اینها همه‌اش تحت همین عنوان آسان کردن زندگی برای مردم است،	تسهیل‌گری در امور زندگی - کمک به اقتصاد زندگی - جلوگیری از مهاجرت روستاییان - رونق بخشی امور	آسان کردن امور زندگی با استفاده از فناوری اطلاعات	ایجاد دولت الکترونیک	هدف

جدول ۷: جمع‌بندی تحلیل محتوای کیفی بیانات و مکتوبات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

بیانات و مکتوبات حضرت امام خامنه‌ای									
گزاره	تعداد مقوله	موافق	مخالف	اصل	هدف	سیاست	فراوانی نسبی		
۴۸	۴۸	۲۵	۵	۵	۱۴	۲۵	٪۱۱	٪۳۳	٪۵۶

تحلیل واژه‌های پر کاربرد در بیانات حضرت امام خامنه‌ای در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات:

۱. واژه دولت و دولت الکترونیک مجموعاً ۹۱ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. این موارد حاکی از آن است که معظم له بر موضوعاتی از قبیل تسهیل‌گری در امور زندگی، کمک به اقتصاد زندگی، جلوگیری از مهاجرت روستاییان و به رونق بخشی امور با استفاده از فناوری اطلاعات تأکید داشتند.

۲. واژه اینترنت ۱۲ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان در خصوص اینترنت و آسیب‌های ناشی از آن به مواردی از قبیل ظهور و پوشش گسترده اینترنت و ماهواره، ارائه تبلیغات منفی از طریق ماهواره، آسیب‌های ناشی از اینترنت و ماهواره‌بر جوانان، اینترنت عامل بی‌تحریکی و تسخیرکننده ذهن افراد، اینترنت یک عامل تهاجم فرهنگی تأکید داشتند.

۳. واژه جنگ رسانه‌ای ۹ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان فرمودند " ببینید امروز چند هزار رسانه، اعم از صوتی و تصویری علیه این نظام کار می‌کنند" و در ادامه تأکید داشتند که با کنترل عملکرد رسانه باید از تبلیغات سوء رسانه‌ها و ایجاد فتنه رسانه‌ای جلوگیری نموده و امنیت اجتماعی حاصل گردد.

۴. واژه رایانه ۳ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است و در ادامه بر موضوع جبران عقب‌ماندگی از دنیای رایانه و امواج الکترونیکی، مقابله با فیلم سینمایی و بازی رایانه‌ای ضد اسلامی و ابتکار عمل در اصلاح بازی رایانه‌ای تأکید داشتند.

۵. واژه تلفن و تلگراف ۴۸ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان در خصوص بهره‌برداری از تلفن به مواردی از قبیل: تلفن همراه نماد الگوی مصرف، تلفن ابزار جاسوسی ملت در آمریکا، تلفن عامل مذاکرات سیاسی و تلفن به‌عنوان ضرورت زندگی تأکید داشتند.

۶. واژه تحقیق و توسعه ۴۹ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان در این خصوص به مواردی از قبیل مهم بودن مسئله تحقیق و توسعه، تحقیق و توسعه پایدار، توسعه ساخت و سازها، ناکارآمدی محدودیت‌ها، اطلاع داشتن از ظرفیت سایر بخش‌ها، همکاری بخشه‌ای گوناگون، اطلاع بخشه‌ای اقتصادی از مپنا و اطلاع دانشگاه‌ها از ظرفیت مپنا تأکید داشتند.

۷. واژه تعاملات بین‌المللی^۱ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان در این خصوص به مواردی از قبیل مداخله‌گری در امور دیگران از سوی زورگویان اشاره نموده و بر موضوع عدم پذیرش سلطه و حفظ عزت و استقلال ملی تأکید داشتند.

۸. واژه زبان فارسی ۱۵۶ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان فرمودند "باید اعتراف کنیم که در کار زبان فارسی تقصیر شده است. نه فقط در این چندساله‌ی اول پیروزی انقلاب که هرکسی به کاری مشغول بود، به این مهم چندان پرداخته نشد، بلکه در گذشته نیز تقصیرهای بزرگ‌تر و بیشتری صورت گرفت" و در ادامه مواردی از قبیل گسترش فارسی از چین تا روم و همین آسیای صغیر و شبه‌قاره هند، - نفوذ زبان فارسی در دوران عثمانی، نقش تبلیغات در نمایش تصویر نادرستی از نظام، نقش امواج رادیویی و تلویزیونی در پخش برنامه‌های فارسی، نقش زبان فارسی در دستیابی با قله‌های رفیع علمی، نقش زبان فارسی در ارتقاء جایگاه کشور، اشاره نموده و حفظ اهمیت زبان فارسی در اشاعه فرهنگ ایرانی اسلامی و حفظ جایگاه شایسته‌ی ملت تأکید داشتند.

۹. واژه شاخص ۵۲ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان در راستای تحقق عدالت‌طلبی، بهبود وضع اجتماعی و اعتلای جامعه به شاخص‌هایی از قبیل رعایت احکام اسلامی، قانون‌گذاری، حرکت به سوی عدالت، وجدان کار و «انضباط اجتماعی»، خوب تهذیب اخلاق کردن، خوب ورزش کردن، تقویت روح ایمان، قسط و عدل، علم و معرفت، صفا و اخوت، صلاح اخلاقی و رفتاری، - اقتدار و عزت، کار و حرکت و پیشرفت دائمی تأکید داشتند.

۱۰. واژه صنعت بومی ۲ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان ضمن تبیین ابعاد موضوع درنهایت به حفظ استقلال و خودکفایی در صنعت تأکید داشتند.

۱۱. واژه فضای مجازی ۱۹ بار در بیانات مقام معظم رهبری تکرار شده است. ایشان ضمن تبیین ابعاد مختلف فضای مجازی به اهمیت بیش‌ازپیش این موضوع و نقش آن در اشاعه ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی ایرانی در تأکید داشتند.

جمهوری اسلامی ایران با رویکرد کمی و کیفی

آن در قالب محورهای اساسی و عناصر اصلی که هویت بخش کلیه مفاهیم در منظومه گفتمان فناوری اطلاعات و ارتباطات ولایت فقیه بوده تنظیم گردید که این دو موضوع شامل قابلیت محوری و اقتدار نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر فناوری اطلاعات می باشد و عناصر اصلی آن شامل خدمت رسانی به مردم، پشتیبانی از کسب و کار، مقابله مؤثر با جنگ رسانه ای، امن سازی مخابرات، تحقیق و توسعه پایدار، بومی کردن مخابرات، مقابله با تهاجم فرهنگی اینترنت، حفظ امنیت فضای مجازی، تشویق نیروهای متخصص داخلی، ساخت تجهیزات ارتباطی با پوشش کشوری، سرمایه گذاری زیربنایی در مخابرات، ابتکار عمل در ایجاد ظرفیت پیام رسانی، خودکفایی در تولید تجهیزات فناوری اطلاعات، همکاری بخش های گوناگون فناوری اطلاعات با یکدیگر، جبران عقب ماندگی از دنیای رایانه، جلب رضای الهی در امر مخابرات، اشاعه زبان و فرهنگ اسلامی ایرانی در فضای مجازی، حفظ جایگاه شایسته ملت ایران، ارتقای قدرت سایبری جمهوری اسلامی ایران، حفظ استقلال و خودکفایی، مواجهه هوشمندانه در عرصه فضای مجازی می باشد. بر این اساس مؤلفه های ارکان جهت ساز شامل اصول، اهداف و سیاست ها در اداره امور فناوری اطلاعات و ارتباطات نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بر اساس تحلیل گفتمان ولایت فقیه تعیین و در قالب پرسشنامه به جامعه خبرگی ارائه و پس از تأیید در قالب جدول زیر ارائه گردیده است.

جدول ۸: اصول، اهداف و سیاست ها برگرفته از گفتمان ولایت فقیه

سیاست ها	اهداف	اصول
ممانعت از تأثیرات ماهواره و اینترنت بر جوانان مومن و انقلابی	جلوگیری از ایجاد فتنه رسانه ای و تحقق امنیت اجتماعی	خدمت رسانی
کنترل عملکرد رسانه	تحقق دولت الکترونیک	مخابرات وفق منافع نظام و کشور
ابتکار عمل در ایجاد ظرفیت پیام رسانی و اصلاح بازی رایانه ای	حفظ استقلال ملی	تخصص گرایی
مقابله با تهاجم فرهنگی اینترنت	حفظ جایگاه شایسته ملت ایران و زبان فارسی	تکلیف گرایی
سرمایه گذاری در بخش ارتباطات و مخابرات	ایجاد شورای عالی فضای مجازی کشور	بومی سازی تجهیزات

ادامه جدول ۸: اصول، اهداف و سیاست‌ها برگرفته از گفتمان ولایت فقیه

امن سازی فناوری اطلاعات و ارتباطات	مواجهه هوشمندانه با تحولات عرصه فضای مجازی	جبران عقب‌ماندگی از دنیای رایانه
کنترل‌پذیری	جلب رضای مقدس الهی در امر مخابرات	مخابرات سلسله اعصاب یک ارتش و موافق مصالح نظام
پایداری در ارتباطات	تثبیت و تقویت جایگاه مرکز ملی فضای	استفاده صحیح از گفتگوی تلفنی در مراودات سیاسی
تعامل‌پذیری	احراز جایگاه مناسب برای اقتصاد دانش‌بنیان در فضای مجازی	همکاری و مرتبط کردن ظرفیت‌ها در بخش‌های گوناگون
تعهد و تدین	ایجاد زیرساخت‌های فنی و مهندسی و صنعتی	تحقیق و توسعه پایدار و نامحدود
نفی خودمحوری در تعاملات بین‌المللی	اقتدار پدافندی جمهوری اسلامی ایران	تشویق متخصصین داخلی مخابرات
نوآوری و ابتکار عمل	ایجاد نظام جامع و فراگیر برای امن‌سازی ساختارهای حساس و مهم	اهتمام ملی در امر ایجاد انواع فناوری‌های پیشرفته در فضای مجازی
خودکفایی	ارتقا سطح دانش و پژوهش در حوزه امنیت فضای تبادل الکترونیکی (افتا)	متعهد بودن کارکنان مخابرات به اسلام
	ارتقا توان بازدارندگی در برابر هرگونه تهدید در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات	مخابرات حافظ امنیت اطلاعات
	ارتقای جایگاه ایران در فناوری جهانی، تولید دانش، و افزایش قدرت	بهبود وضع اجتماعی کشور مبتنی بر فناوری اطلاعات
	اصلاح ساختار نظام مدیریتی برای دستیابی به فناوری‌های پیشرفته و حمایت از آن زیر نظر ریاست جمهوری	بهره‌برداری صحیح از فرصت فوق‌العاده فضای مجازی
	ارتقای کیفیت شاخص‌های فناوری اطلاعات منطبق با شاخص‌های جهانی.	اهتمام ویژه به سالم‌سازی همه‌جانبه فضای مجازی
	ایجاد نظام فناوری اطلاعات کارآمد شامل جمع‌آوری، ذخیره‌سازی، پردازش و اطلاع‌رسانی.	اشاعه ارزش‌های فرهنگ اسلامی ایرانی در فضای مجازی

ایجاد، تکمیل و توسعه‌ی شبکه ملی اطلاعات و تأمین امنیت آن	تدوین و تصویب نظام‌های امنیتی، حقوقی در فضای مجازی.
ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای اسلامی	توسعه خدمات مخابراتی شاخص توسعه کشور
حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی در این خصوص	حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات بر اساس اندیشه اسلامی.
ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای	خودکفایی در صنعت ارتباطات
ایجاد و تقویت نظام حقوقی و قضایی متناسب با توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی.	ضرورت تحولات آینده حوزه‌های علمی مبتنی بر فناوری اطلاعات
دستیافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه‌ی آسیای جنوب غربی	ارتقا مداوم امنیت فناوری اطلاعات در کشور
	پایداری زیرساخت‌های ملی
	صیانت از اسرار کشور، حفظ فرهنگ و هویت اسلامی ایرانی
	حراست از حریم خصوصی و آزادی‌های مشروع و سرمایه‌های مادی و معنوی
	توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات با رعایت ملاحظات امنیتی
	تکیه بر فناوری بومی در توسعه زیرساخت‌های علمی و فنی امنیت
	تعامل مؤثر و سازنده منطقه‌ای و جهانی در حوزه‌های دانش و فناوری و امور مربوط به افتا
	تعیین نهاد متولی زیر نظر دولت، به‌منظور تدوین استانداردهای لازم در حوزه افتا
	فرهنگ‌سازی و آموزش در حوزه افتا

ادامه جدول ۸: اصول، اهداف و سیاست‌ها برگرفته از گفت‌وگو با ولایت فقیه

رعایت موازین شرعی و قانونی مربوط به حفظ حقوق فردی و اجتماعی در اجرای سیاست‌های افنا.		
اولویت دادن به حوزه‌های راهبردی صنعتی از قبیل صنایع فناوری اطلاعات و ارتباطات		
تقویت عزم ملی برای رشد و توسعه فناوری		
تقویت حمایت کلیه دستگاه‌ها از افزایش توانمندی‌های فناوری در کشور.		
حمایت از مالکیت معنوی در زمینه‌های مختلف علوم و فناوری		
تقویت بخش‌های نرم‌افزاری فناوری داخلی		
جذب سرمایه‌ها و نخبگان ایرانی و غیر ایرانی در حوزه فناوری اطلاعات		
حمایت از تأسیس پارک‌های علوم و فناوری		
کمک به ترویج خط و زبان فارسی در میان ایرانیان خارج از کشور		
توسعه‌ی محتوا در فضای مجازی بر اساس نقشه‌ی مهندسی فرهنگی کشور		
حضور مؤثر و هدفمند در تعاملات بین‌المللی فضای مجازی.		
آینده‌نگری در خصوص آثار تحولات فن‌آوری اطلاعات در سطح ملی و جهانی		
اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی		
جلوگیری از پیامدهای منفی شبکه‌های اطلاع‌رسانی		
توسعه کمی و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی		
ایجاد دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی به طریق مجاز		
حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی		

نتیجه گیری و پیشنهاد:**الف- نتیجه گیری**

نتایج حاصل از بررسی و تحلیل اندیشه‌ها، آراء، نظرات و رهنمودهای حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و مصاحبه با مدیران راهبردی و خبرگان با استفاده از روش اشباع هدفمند نشان می‌دهد جمهوری اسلامی ایران تا به امروز که حدود چهار دهه از عمر خود را سپری نموده در خصوص فناوری اطلاعات و ارتباطات کارکردهای زیادی را اعم از موفق و ناموفق تجربه کرده است. گفتمان امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) علی‌رغم چارچوب‌های زمانی و شرایط محیطی نسبتاً متفاوت از مشابهت‌های عمیقی برخوردار است. تهدیدات سایبری نقشی عمیق در گفتمان امام و رهبری در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات دارد. دو محور اساسی، شکل‌دهنده گفتمان امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات است اول قابلیت محوری، که توانمندی‌ها و ظرفیت‌های درونی است و دوم اقتدار نظام جمهوری اسلامی ایران که مشخص‌کننده و برطرف‌کننده تهدیدها و آسیب‌پذیری‌ها است. بر این اساس محورهای اساسی گفتمان ولایت‌فقیه که هویت‌بخش کلیه مفاهیم در این منظومه گفتمانی است بر لزوم بازگشت به توانمندی‌های درونی و استفاده از ظرفیتهای داخلی تأکید دارد.

ب- پیشنهادها

پیشنهادهای راهبردی: مسئولین امر و مراجع ذی‌ربط در حوزه فناوری اطلاعات نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قبل از هرگونه برنامه‌ریزی و اقدام، اصول، اهداف و سیاست‌های بر گرفته از منویات امام و رهبری (حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)) را نصب العین قرار داده و بر آن اساس به سازمان‌دهی، هماهنگی، هدایت و رهبری، کنترل و پیاده‌سازی برنامه‌ها اقدام نمایند.

پیشنهادهای کاربردی: بر اساس یافته‌های تحقیق، در قالب جدول زیر ارائه می‌گردد.

جدول ۹: پیشنهادات کاربردی

ردیف	پیشنهادات کاربردی
۱	استفاده حداکثری از فرصت فضای مجازی برای توسعه زبان فارسی و اشاعه فرهنگ ایرانی اسلامی
۲	تقدیر از نیروهای متخصص و تقویت روحیه پژوهشگران حوزه ارتباطات
۳	الکترونیکی کردن فرآیندهای کسب و کار و ارتقاء سطح بهره‌وری با ابزار فناوری اطلاعات
۴	تدوین، تصویب و پایش شاخص‌های بومی فناوری اطلاعات از سوی دولت جمهوری اسلامی ایران
۵	اعمال حاکمیت فناوری اطلاعات برای ارتقاء فرهنگ‌سازمانی، رشد اقتصادی و اتخاذ تصمیمات راهبردی
۶	تطبیق راهبردهای حوزه منابع ICT با راهبردهای سطح سازمان در دستگاه‌های دولتی
۷	خودکفایی در صنایع تولیدی با بهره‌گیری از تجهیزات بومی
۸	توسعه شاخص "برخوردار از مراکز علمی، فنی و پژوهشی در حوزه ICT نسبت به کل مراکز دیگر"
۹	ایجاد نظام‌مهندسی فناوری اطلاعات و ارتباطات

پ) **پیشنهاد به پژوهشگران:** پژوهش‌های موردنیاز در جهت تدوین ضوابط و مقررات فنی و در خصوص چگونگی ارتقاء قدرت سایبری نظام جمهوری اسلامی ایران در تراز جهانی انجام شود.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- امام خمینی (رحمت‌الله علیه)، **صحیفه نور**، ج ۵، ۱۲، ۱۳، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۴۱، چاپ سوم (۱۳۸۲)، تهران، دفتر حفظ و نشر آثار امام (رحمت‌الله علیه).
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، **مجموعه بیانات**، قابل دسترسی در سایت اینترنتی مقام معظم رهبری
- خلیلی شورینی، سیاوش، (۱۳۸۹)، **روش‌های پژوهش آمیخته (با تأکید بر بومی‌سازی)**، تهران، انتشارات یادواره کتاب.
- فتحیان، محمد، سید حاتم مهدوی نور، (۱۳۸۷)، **مبانی مدیریت و فناوری اطلاعات**، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران
- کمیسیون تدوین استراتژی امنیت ملی آمریکا، **استراتژی امنیت ملی آمریکا در قرن ۲۱**، ترجمه جلال وهمشگی، بابک فرهنگی و ابولقاسم راه چمنی، (۱۳۸۲)، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی
- معاونت پژوهش و تولید علم دانشگاه عالی دفاع ملی، (۱۳۹۰)، **مقدمه‌ای بر طرح نظام حکومتی الگو**، تهران، انتشارات دعا
- رستمی، محمدباقر، (۱۳۸۶)، **پیاده‌سازی دولت الکترونیک در خراسان شمالی**، سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت
- شجاعی، محمدرضا، (۱۳۸۹)، **برنامه‌ریزی راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات استان مازندران**، تهران، فصل‌نامه علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران
- صالحی، محمد، (۱۳۸۹)، **تأثیر فاوا بر مدیریت تغییر**، تهران، فصل‌نامه علمی پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، شماره ۵
- گنجی‌دوست، محمد، (۱۳۸۶)، **تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم‌انداز بیست‌ساله کشور**، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی
- دبیرخانه شورای عالی فناوری اطلاعات، (۱۳۸۶)، **سند راهبردی توسعه فناوری اطلاعات جمهوری اسلامی ایران**، تهران، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

ب - منابع خارجی**منابع انگلیسی**

- Aasi, Parisa, et al. "How Does the Organizational Culture of Collaborative Networks Influence IT Governance Performance in a Large Organization?." *Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences*. 2018

- Chandra, Kelvin, and Wella Wella. "Measuring Operational Management Information Technology: COBIT 5.0 and Capability Level." *International Journal of New Media Technology* 4.1 (2017): 37-41.
 - "Cloud Computing", wikipedia.org, 2012
 - Department of Defense (DoD) IT Enterprise Strategy and Roadmap, 2011
 - "European Key IT and Management Issues & Trends for 2012", CIONet, 2012
 - Erik Bohlin. & Simon Forge "IST Strategies in Korea and Broadband Wireless", FISTERA meeting in Sevilla,
 - Héroux, Sylvie, and Anne Fortin. "The influence of IT governance, IT competence and IT-business alignment on innovation." *Cahier de recherche* 4 (2016): 38
 - "Intelligence Business", wikipedia.org, 2012
 - "Internet of Things", wikipedia.org,
 - "Small Business in 2018: Information Technology Trends", College of Business (Office of Business outreach.
 - "5 Trends That Will Impact Your IT Planning in 2012", Dell, 2012
- سایتها**
- www.aftab.ir.com/articles/view/ict
 - <http://farsi.khamenei.ir>
 - <http://www.ict.gov.ir>
 - <http://www.ict.ir>